

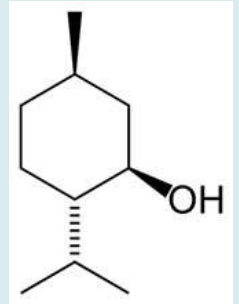

ETARSKA ULJA

Opšte karakteristike

- Etarska ulja predstavljaju specifične, najčešće tečne produkte biljnih tkiva.
- To su složene smeše različitih isparljivih mono-, seskviterpena i fenilpropanskih jedinjenja.
- Najjednostavniji način da se ove tečnosti izoluju iz biljne sirovine je destilacija vodenom parom.
- Najčešća primena je u terapijske svrhe, zatim u kozmetičkoj, parfimerijskoj i prehrambenoj industriji.
- Biljke koje sadrže etarska ulja nazivaju se aromatične biljke, pa se kao takve svakodnevno koriste kao kulinarski začini.

Mentol

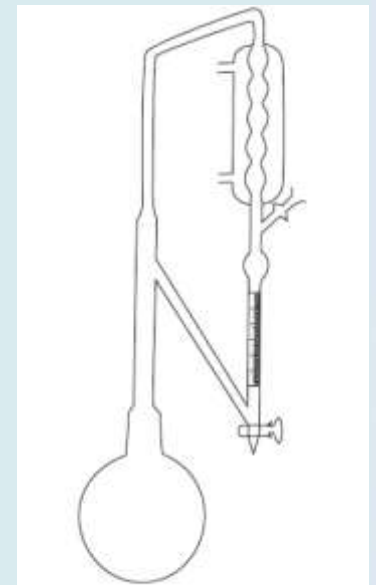

Figure 1. Clevenger-type apparatus – Appareil de type Clevenger.

Rasprostranjenost, lokalizacija i biološka uloga

- Etarska ulja su uglavnom produkti viših biljaka (Asteraceae, Lamiaceae, Rutaceae, Myrtaceae, Lauraceae i druge).
- Lokalizovana su u različitim delovima biljaka (koren, stablo, list, cvet, plod).
- Interesantno je to da se u različitim delovima iste biljke, može naći sličan ili potpuno drugačiji sastav etarskog ulja (zeleni i zreo plod).
- Etarska ulja nastaju aktivnošću endogenih i egzogenih sekretornih biljnih tkiva. Tkiva se mogu javiti kao pojedinačne ćelije u parenhimu (Lauraceae, Zingiberaceae), kao šupljine žlezdanog epitela (Rutaceae, Myrtaceae) ili kao kanali (Apiaceae). Nekada se mogu naći u vidu žlezda i žlezdanih dlaka.
- Biološka uloga: privlače insekte i pomažu u oprašivanju, mogu da inhibiraju klijanje semena kako drugih tako i sopstvenih biljaka, štite biljku od napada insekata i dr. životinja, stvaraju specifičnu mikroklimu koja ih štiti od prekomerne transpiracije, sprečavaju razvoj mikroorganizama (štite biljku od infekcije).

Fizičko-hemijske osobine

- Etarska ulja su najčešće tečnosti, ređe imaju viskoznu ili polučvrstu konzistenciju.
- Lako su pokretljiva, bezbojna ili slabo obojena, bistra.
- Rastvaraju se u nepolarnim organskim rastvaračima i nerastvorna su u vodi.
- Prema svom hemijskom sastavu to su jedinjenja terpena (isparljivi mono- i seskviterpeni) i fenilpropanskih derivata.
- Najvažniji faktori koji mogu uticati na sastav etarskog ulja su:
  1. genotip (produkcija etarskog ulja je genetski definisana)
  2. fenofaza ontogenetskog razvoja (vreme prikupljanja materijala)
  3. ekološki faktori (temperatura, vlažnost...)
  4. način obrade biljne sirovine
  5. način izolacije etarskog ulja.

Aromatične droge sedativi

Valerianae radix et rhizoma- rizom i koren odoljena

Biljka: višegodišnja zeljasta biljka. Stabljika rebrasta, visine do 2m. Listovi naspramni, neparno perasto složeni. Cvetovi sakupljeni u dihazijum. Plod je orašica sa perjanicom.

Stanište: vlažne livade, obod šume, pored reka i puteva.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: osušeni rizom sa korenom (*Valerianae radix et rhizoma*).

Berba i sastojci: rizom sa korenom se vadi u jesen. Sadrži 0.5-1% etarskog ulja. Najvažniji sastojci su: **kamfen**, **pinen**, **borneol**. Sadrži još i iridoide (valepotrijati), kao i veliki broj drugih jedinjenja.

Upotreba: deluje kao sedativ i spazmolitik, iz tih razloga koristi se za umirenje i kod nesаницe.

Valeriana officinalis L.,
Valerianaceae

Aromatične droge u terapiji oboljenja respiratornog trakta

Foeniculum fructus- plod morača ili komorača

Biljka: dvogodišnja ili višegodišnja zeljasta biljka. Stabljika rebrasta, visine preko 2m. Listovi na dugim drškama, nekoliko puta deljeni. Cvetovi sakupljeni u štit. Plod je šizokarpijum.

Stanište: zapuštena mesta i po poljima kao korov.

Nalazište: za dobijanje droge se gaji.

Koristi se: osušeni zreo plodić (*Foeniculum fructus*).

Berba i sastojci: štitovi se odsecaju kada plodovijoš nisu potpuno zreli. Plod morača sadrži najmanje 4% etarskog ulja. Glavna komponenta je **trans-anetol**. Pored toga sadrži i polifenolna jedinjenja, ugljene hidrate, belančevine i masno ulje.

Upotreba: koristi se kao ekspektorans, ali i kao stomahik i karminativ.

Foeniculum vulgare Mill., Apiaceae

Aromatične droge u terapiji oboljenja respiratornog trakta

Thymi folium-list timijana

Biljka: polužbunasta višegodišnja zeljasta biljka. Listovi na kratkim drškama, naspramni, kožasti. Cvasti na vrhu izdanka, izdužene. Svi delovi cveta prekriveni mehaničkim dlakama i žlezdama.

Stanište: mediteranska vrsta.

Nalazište: za dobijanje droge se gaji.

Koristi se: osušeni list (*Thymi folium*).

Berba i sastojci: sakuplja se u fazi pred cvetanje.

List timijana sadrži do 3% etarskog ulja. Glavni sastojci su monoterpeni fenoli, **timol** i **karvakrol**.

Prisutni su i drugi monoterpeni, **cineol** i **linalol**.

Pored etarskog ulja sadrži i tanine i flavonoide.

Upotreba: koristi se kao spazmolitik i ekspektorans, a zbog sadržaja fenola deluje antimikrobno.

Thymus vulgaris L., Lamiaceae

Aromatične gorke droge

Absinthii herba- herba belog pelena

Biljka: višegodišnja zeljasta biljka. Stabljika uspravna, prekrivena mehničkim dlakama, visine do 1m. Listovi u donjem delu na drškama, trostruko perasto deljeni, dok su u gornjem delu stabljike sedeći i dvostruko perasto deljeni. Listovi u nivou cveta su celi. Cvetovi sakupljeni u glavičaste cvasti. Plod je ahenija.

Stanište: pored puteva, na peskovitom i kamenitom zemljištu.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: osušeni vršni deo biljke (*Absintii herba*).

Berba i sastojci: bere se kada je u fazi cvetanja. Pelen sadrži seskviterpenske laktone (**artabsin** i **absintin**). Sadrži 0.3-0.6% etarskog ulja. Ima i heterozidnih flavonoida, tanina i askorbinske kiseline.

Upotreba: Sastojci etarskog ulja i seskviterpeni, daju gorak ukus ovoj biljci. Zato se koristi kod smanjenog apetita, lošeg varenja hrane i kao holagog. Pojedini monoterpeni su neurotoksični, jer izazivaju pojavu epileptičkih napada. Koristi se u industriji alkoholnih pića za dobijanje likera pelinkovca.

Artemisia absinthium L., Asteraceae

Aromatične gorke droge

Millefolii herba- herba hajdučke trave

Biljka: višegodišnja zeljasta biljka. Stabljika uspravna, prekrivena dlakama, visine do 80cm. Listovi naizmenično raspoređeni, dvostruko ili trostruko perasto deljeni. Cvetovi sakupljeni u glavičaste cvasti. Plod je ahenija.

Stanište: suva i umereno vlažna mesta, livade, kamenjari, pored puteva.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: osušena herba (*Millefolii herba*).

Berba i sastojci: bere se kada je u početnoj fazi cvetanja. Hajdučka trava sadrži 0.2-1% etarskog ulja (**1,8-cineol**, **kamfor**, **sabinen**, **α-pinen**). Biljka sadrži do 50% hamazulena, poliacetilene, flavonoide i tanine.

Upotreba: Sastojci etarskog ulja deluju antimikrobno, antiinflamatorno i spazmolitički. Zbog svog gorkog ukusa koriste se kod smanjenog apetita i lošeg varenja.

Achillea millefolium L., Asteraceae

Aromatične antiinflamatorne droge

Chamomillae flos- cvast kamilice

Biljka: jednogodišnja biljka. Stabljika visine do 60cm. Listovi naizmenično raspoređeni, dvostruko ili trostruko perasto deljeni. Cvetovi sakupljeni u glavičaste cvasti. Plod je ahenija.

Stanište: slatine, livade i oko naselja.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: osušene glavičaste cvasti (*Chamomillae flos*).

Berba i sastojci: bere se kada je u početnoj fazi cvetanja. Kamilica sadrži etarsko ulje plave boje, koja potiče od **hamazulena**. Prisutni su i seskviterpenski laktoni (**matricin** i **matrikarin**), poliacetileni, flavonoidi (kvercetin, luteolin i apigenin), heterozidi, sluzi i tanini.

Upotreba: Sastojci etarskog ulja deluju antimikrobno. Hamazulen deluje antiinflamatorno, apigenin-spazmolitički. Eksterno se koristi pri bržem zarastanju oštećenog tkiva, kod stimulacije metaboličkih procesa kože i kao deodorirajuće sredstvo.

*Matricaria chamomilla L.,
Asteraceae*

Aromatične droge- stomahici, karminativi i holagozi

Carvi fructus- plod kima

Biljka: dvogodišnja zeljasta biljka. Stabljika uspravna, visine do 2m. Donji listovi na dugim drškama, a gornji sedeći. Cvetovi sakupljeni u štit. Plod je šizokarpijum.

Stanište: livade i pašnjaci, pored puteva.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: osušeni zreo plodić (*Carvi fructus*).

Berba i sastojci: štitovi se odsecaju kada su plodovi skoro zreli. Plod kima sadrži 2-7% etarskog ulja. Glavni sastojci su monoterpeni, keton (+)-**karvon** i **d-limonen**. Pored toga sadrži i flavonoidne heterozide, masna ulja, belančevine i ugljene hidrate.

Upotreba: etarsko ulje deluje antimikrobno i spazmolitički.

Carum carvi L., Apiaceae

Aromatične droge- stomahici, karminativi i holagozi

Menthae piperitae folium- list pitome nane

Biljka: višegodišnja zeljasta biljka. Stabljika četvorougona visine do 1m. Listovi jajasti do lancetasti, naspramni, testerasto nazubljeni. Stabljika i listovi prekriveni mehaničkim i žlezdanim dlakama. Cvasti u dihajzum. Biljke su sterilne i razmnožavaju se vegetativno, stolonama.

Nalazište: za dobijanje droge se gaji.

Koristi se: osušeni list (*Menthae piperitae folium*).

Berba i sastojci: sakuplja se kada biljka cveta. List nane sadrži 1-3% etarskog ulja. Glavni sastojci su monoterpeni (**mentol**, **menton**, **mentofuran** i **piperiton**). Prisutn je monoterpenski keton **jasmon**, od koga potiče karakterističan miris nane. Pored etarskog ulja sadrži i tanine, flavonoide i karotenoide.

Upotreba: koristi se kao spazmolitik. Posедуje još i antimikrobnu aktivnost, deluje kao karminativ, holagog i sekretolik. Utrljavanjem ulja u kožu postiže se efekat hlađenja.

Mentha x piperita L., Lamiaceae

Aromatične droge korigensi (začini)

Citri flavedo- perikarp limuna

Biljka: žbun ili nisko drvo. Grančice trnovite. Listovi kožasti, sa vidljivim tačkicama u mezofilu, koje sadrže etarsko ulje. Cvetovi bele krunice sakupljeni u manje agregate. Plod je sočna bobica.

Nalazište: raste illi se gaji u tropskim i suptropskim krajevima.

Koristi se: osušeni, žuti perikarp (Citri flavedo).

Berba i sastojci: perikarp se skida sa zrelih plodova. Sadrži 0.2-0.6% etarskog ulja. Najvažniji sastojci ovog ulja su **limonen** i **citral**. Boja perikarpa potiče od karotenoida. Ima malo kumarina, voćnih kiselina i vitamina.

Upotreba: deluje kao blag antiseptik, aromatik i korigens ukusa i mirisa. Koristi se i kod poremećaja apetita i lošeg varenja hrane, kao aperitiv i stomahik. Najveća količina se utroši u prehrambenoj, kozmetičkoj, parfimerijskoj i industriji likera i alkoholnih pića.

Citrus limon Burm.f., Rutaceae

Aromatične droge korigensi (začini)

Vanillae fructus- plod vanile

Biljka: tropska , epifitna lijana. Reznice duge 1-3m se prenose na drvo domaćina i tu se ukornjuju. Cvetaju na kraju druge ili treće godine. Cvetovi moraju biti veštački oplodeni jer ih u prirodi oploduje kolibri. Plod je mahuna.

Nalazište: raste illi se gaji u tropskim krajevima.

Koristi se: osušeni plod (*Vanillae fructus*).

Berba i sastojci: mahune se beru kada počnu da sazrevaju i menjaju boju: iz zelene u žutu.

Najvažniji sastojci su fenolni heterozidi, **vanilozid** i **vanililozid**. **Vanilin** se dobija u toku fermentacije.

Upotreba: najveća količina vanile se troši kao začim, koristi se i kao aromatično sredstvo za korekciju ukusa i mirisa nekih farmaceutskih preparata. Sve češće se koristi u parfimerijskoj industriji.

Vanilla planifolia Andr.,
Orchidaceae

Aromatične droge diuretici

Juniperi fructus- bobičaste šišarice kleke

Biljka: zimzeleni žbun ili nisko drvo, visine do 12m. Po tri četine su raspoređene u pršljenu. Biljke dvodome. Muške šišarice jajastog oblika, žute. Ženske šišarice posle oplodnje postaju sočne i podsećaju na bobice. Sazrevaju druge godine posle oplodnje.

Stanište: nizije (Delibladska peščara), pa sve do zone iznad šumske granice.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: sveže ili osušena bobičaste šišarice kleke (*Juniperi fructus*).

Berba i sastojci: zrele šišarice se beru u jesen, posle prvih mrazeva. Sadrži do 2.5% etarskog ulja. Najviše je zastupljen **pinen**. Ima i flavonoida, proantocijanidina, diterpena, šećera, voskova, smole i organskih kiselina.

Upotreba: deluje kao diuretik, zatim kao iritans i rubefacijens.

*Juniperus communis L.,
Cupressaceae*

Aromatične droge antiseptici

Salviae folium- list žalfije

Biljka: višegodišnji, zeljasti žbun. Stabljika uspravna, visine do 70cm. Listovi na lisnim drškama, naspramni, sa izraženom mrežastom nervaturom. Iz pazuha listova polaze kratki, sterilni izdanci. Cvetovi ljubičaste krunice, sakupljeni u dihazijume. Plod je merikarp.

Stanište: raste na krečnjaku.

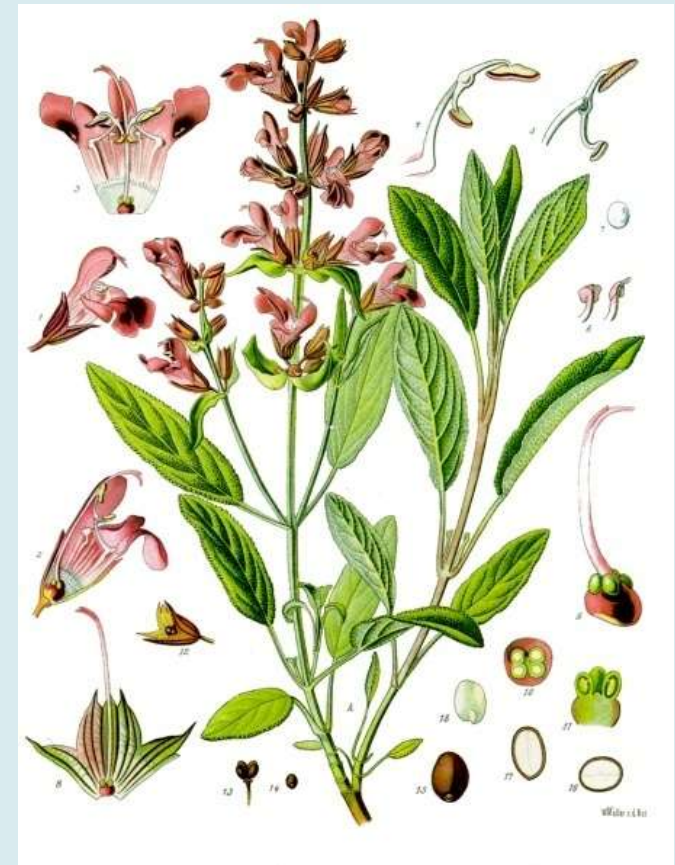
Nalazište: kod nas se kao samonikla javlja u Sićevačkoj klisuri, inače se plantažno gaji.

Koristi se: osušeni list (*Salviae folium*).

Berba i sastojci: listovi se beru kada su potpuno razvijeni, pre ili tokom cvetanja biljke. Sadrže 1.5-2.5% etarskog ulja. Najvažnije komponente ulja su **tujon**, **cineol** i **kamfor**. Pored toga sadrži i heterozidne flavonoide, rozmarinsku kiselinu i tanine.

Upotreba: deluje antimikrobno, spazmolitički i kao adsrigens. Smanjuje nastanak i lučenje znoja i plućke. A poseduje i antioksidativno delovanje.

Salvia officinalis L., *Lamiaceae*

Aromatične droge rubefacijensi

Lavandulae flos- cvet lavande

Biljka: višegodišnja zeljasta biljka. Stabljika četvorougona, visine 20-60cm. Listovi naspramni, linearni, prekriveni mehničkim dlakama. Cvetovi sakupljeni u dihajizijume. Plod je merikarp.

Stanište: raste na kamenitom krečnjačkom zemljištu.

Nalazište: za dobijanje droge plantažno se gaji.

Koristi se: osušeni nepotpuno razvijeni cvetovi (*Lavandulae flos*).

Berba i sastojci: kada je biljka u punom cvetu, odsecaju se vršni delovi izdanka, suše se, a zatim odvejavaju cvetovi. Cvetovi sadrže 1.5-3% etarskog ulja. Najvažniji sastojci su **linalol**, **linalilacetat**, **limonen**, **cineol**, **kamfor**. Tanina ima do 10%.

Upotreba: deluje sedativno, kod poremećaja raspoloženja, zamora i nesanice, kao i za smanjenje gasova i nadutosti u stomaku.

Lavandula angustifolia Mill., *Lamiaceae*

Aromatične droge rubefacijensi

Rosmarini folium - list ruzmarina

Biljka: višegodišnji zimzeleni žbunić. Listovi naspramni, na kratkim drškama, kožasti. Po 5-10 cvetova sakupljeno u cimozne cvasti. Plod je merikarp.

Nalazište: za dobijanje droge plantažno se gaji.

Koristi se: osušeni list (*Rosmarini folium*).

Berba i sastojci: listovi se sakupljaju u fazi cvetanja biljke. Sadrže oko 2% etarskog ulja. Osnovne komponente su **cineol**, **pinen**, **kamfor** i **borneol**. Izolovana je i depsidna ruzmarinska kiselina. Sadrži i flavonoidne heterozide i tanine.

Upotreba: deluje iritantno i poboljšava prokrvljenost kože. Deluje i spazmolitički, tako što opušta spazam glatke muskulature žučne kese i zida creva. Koristi se kao holagog, a veliku primenu ima u prehrambenoj, kozmetičkoj i parfimerijskoj industriji.

Rosmarinus officinalis L., *Lamiaceae*

